

KS. JÓZEF DĘBIŃSKI

**MATERIAŁY DO DZIEJÓW DIECEZJI WŁOCŁAWSKIEJ
W „TEKACH”**

KS. PROF. STANISŁAWA LIBROWSKIEGO

Diecezja włocławska należy do najstarszych w Polsce. Jej dzieje wiążą się z biskupstwem w Kołobrzegu (część pomorska), a następnie w Kruszwicy i Włocławku. Tym, który badał jej ciekawą, a zarazem złożoną przeszłość, był ks. prof. Stanisław Librowski. Znaczna część jego dorobku naukowego w tym zakresie została opublikowana drukiem. Zebrał też wiele materiałów historycznych, które posegregował w odpowiednich działach; wypełniły one 110 tek (tzw. teki Librowskiego). Ich szczegółowy opis został opublikowany w czasopiśmie „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”¹.

W tekach tych znajdują się materiały różnej wartości. Ks. Librowski określił je jako jego „spuścizna rękopiśmienna”, ale w rzeczywistości są w nich: materiały drukowane (samoistne, nadbitki i odbitki artykułów), kopie dawnych dokumentów, wypisy z archiwaliów, dokumenty wytworzone współcześnie, spisy dokumentów i różnych zbiorów, plany i szkice opracowań, a nawet same niewielkie opracowania autorstwa ks. Librowskiego, a także innych autorów, dokumentacja techniczna i mechaniczna, a nawet wycinki z gazet.

Teki tworzyły się samorzutnie, zapewne w znacznej mierze przy okazji zbierania materiałów do opracowywanych przez ks. Librowskiego tematów, a później uporządkowane (jak sam pisze – „dla wygody Kontynuatora i Odbiorców”). Część z nich została już wykorzystana przez ks. Librowskiego do opracowań, które zostały opublikowane drukiem. Nie znaczy to jednak, że nie mogą nadal służyć innym autorom do prac w innym aspekcie. Niektóre teki pozostały tylko w formie zaczątkowej lub szczątkowej (resztki po wykorzystaniu). Notował też ks. Librowski w tych tekach na bieżąco, dla pamięci, pewne ustalenia, do których doszedł w trakcie badań, a także plany badawcze i wydawnicze na przyszłość.

Materiały do dziejów diecezji włocławskiej znajdują się przede wszystkim w grupie 13 tek (60–72), której ks. Librowski nadał tytuł „Dzieje diecezji włocławskiej z szerszymi powiązaniami”. Ale sporo takich materiałów można spotkać także w pozostałych tekach. Warto zatem prześledzić wszystkie, aby przekonać się, które materiały posiadają nadal wartość jako „źródła” do wykorzystania w przyszłości do prac na temat dziejów diecezji włocławskiej.

* * *

W spuściźnie naukowej ks. S. Librowskiego dotyczącej diecezji włocławskiej najpierw należy zauważyć sporządzony przez niego już w 1947 r. wykaz oryginalnych dokumentów samoistnych dotyczących diecezji kujawskiej i pomorskiej z XII i XIII w., a przechowywanych w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku (teka 37)². Sugeruje to, że już wtedy zamierzał wydać inwentarz dokumentów tego archiwum, co zrealizował jednak dopiero w ostatnich latach życia (1994–1999)³.

Wskazał też na istnienie znacznej liczby dokumentów dotyczących diecezji kujawskiej i pomorskiej, które znajdują się poza włocławskim Archiwum Diecezjalnym, a mianowicie w: Archiwum Diecezji Pelplińskiej, Archiwum Państwowym w Gdańsku, Muzeum Narodowym w Krakowie czy Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie⁴.

Cennym wykazem źródeł do dziejów diecezji jest opracowany przez ks. S. Librowskiego inwentarz dokumentów (z XIV–XVIII w.) zawartych w kopiariuszach (dzieła tego jednak nie zdążył ukończyć)⁵. Niektóre z kopiariuszy zaginęły (kopiariusz siódmy), z niektórych, jak np. z kopiariusza ósmego, wypruto i przekazano pewną część do archiwum w Gnieźnie. Jeszcze inny (szósty) został zabrany najpierw przez Niemców, a potem z Berlina w 1945 r. przez wojska sowieckie i zwrócony dopiero w 1958 r.

Należy też podkreślić wysiłek ks. S. Librowskiego związany z poszukiwaniem w Archiwum Archidiecezji Gnieźnieńskiej kopiariuszy dotyczących terenów znajdujących się po 1818 r. w granicach diecezji kujawsko-kaliskiej. Na uwagę zasługuje szczególnie kopiariusz retrospektywny „numer zerowy”, autorstwa kanonika Władysława z Poznania, sporządzony w XV w., który zawiera wpisy z XIII–XV w.; oraz retrospektywny kopiariusz sporządzony w XVIII w., z kontynuacją do XIX w., zawierający wpisy od XII w. Cenne są też pomoce archiwalne, jak: sumariusze dokumentów (XVI–XVII w.), repertoria ważniejszych wpisów do wybranych akt biskupich (XVII w.) czy indeksy dokumentów (teka 39)⁶.

Ważne dla odsłaniania dziejów diecezji włocławskiej w jej najstarszej fazie było opublikowanie przez ks. Librowskiego ineditów do 1475 r., a obejmujących trzynaście dokumentów dotyczących lat 1300–1400, trzydzieści osiem dokumentów z I połowy XV w., i trzydzieści jeden z drugiej połowy XV w. (teka 83)⁷. Jednak ks. Librowski wkrótce zaniechał tego sposobu publikowania dokumentów, a postanowił w przyszłości wydać monumentalny „Zbiór dokumentów diecezji włocławskiej”⁸, do czego jednak nie doszło.

Materiałami do dziejów diecezji włocławskiej widzianych przez pryzmat działalności jej rządców jest zespół akt biskupów. Ks. Librowski cały ten zespół ujął w trzy serie: akta gospodarcze zachowane od 1531 r., akta działalności, zwane krótko „aktami” (ocalałe od 1479 r.), i akta wizytacyjne zachowane od 1576 r. Z kolei serię gospodarczą podzielił na trzy podserie: akta prawno-majątkowe, np. *Liber beneficiorum* diecezji włocławskiej (powstał 1560 r.), rachunki (przychody i wydatki) oraz wizytacje majątków i dziesięcin (XVI–XVIII w.). W serii akt działalności, czyli właściwych akt, znajdują się wykazy akt biskupów włocławskich wraz z sufraganami i koadiutoriami oraz administratorami i wikariuszami kapitulnymi. Obszerną korespondencję zostawili po sobie biskupi: Maciej Drzewicki (XVI w.), Andrzej Zebrzydowski (XVI w.), Jakub Uchański (XVI w.), Stanisław Karnkowski (XVI w.), Hieronim Rozrażewski (XVI w.), Maciej Łubieński (XVII w.), Jan Gembicki (XVII w.), K. Szembek (XVIII w.), A.S. Dembowski (XVIII w.), A.K. Ostrowski (XVIII w.) i J. Rybiński XVIII/XIX w.). Natomiast materiały polityczne i historyczne zostawili biskupi: M. Drzewicki, S. Karnkowski, H. Rozrażewski. Diariusz zostawił po sobie biskup A.S. Dembowski (teka 40)⁹.

Na szczególne uznanie zasługują też dokonane przez ks. Librowskiego odpisy akt biskupich z XVII–XVIII w.; za najważniejsze uznać należy dokumenty: fundacyjne, erekcyjne, inkorporacyjne, dotyczące organizacji, administracji, wizytacji itp. (teki 74–75)¹⁰.

Warto zaznaczyć, że od XIV w. biskupi, oprócz wielkiego wpływu na życie diecezji, zaczęli również odgrywać ważną rolę polityczną, np. w przewzięciu rozbicia dzielnicowego. Przykładem są biskupi: Gerward (XIV w.) czy Maciej z Gołańczy (XIV w.). Źródła do ich działalności znajdują się zatem także poza archiwami kościelnymi.

Biskupi włocławscy, zajmując szaszczytne funkcje w Kościele i w państwie, posiadali dość wysokie uposażenie, które otrzymali głównie z nadań królewskich i książęcych (XII i XIII w.), a także różnych zapisów i dziesięcin. W skład dóbr biskupich w pewnym okresie dziejów wchodziło aż 7 miast

i miasteczek oraz 120 wsi. Ich dobra stanowiły tzw. klucze: włocławski, lubotyński, ciechociński, raciążski, wolborski, łaznowski, smardzewicki, grabicki, czarnociński, niesólkowski, subkowski, komorski i piórkowski. Wszystkie te dobra utracili jednak na skutek rozbiorów Polski (teka 40)¹¹.

* * *

Ks. Librowski zbierał także informacje na temat urzędów i instytucji, które wytwarzały akta, przydatne do poznania dziejów diecezji.

W tece 70 na temat oficjaliałów i komisariatów zanotował, że do czasu przeniesienia stolicy biskupiej do Włocławka diecezją kruszwicką kierował archidiakon. Po zmianach w 1123 r. diecezję kujawską i pomorską podzielono na trzy archidiakonaty: włocławski, pomorski i kruszewicki; urząd archidiakona trwał do końca istnienia archidiecezji kujawskiej i pomorskiej, ale jego funkcja ograniczała się do roli wizytatora, co było związane z wprowadzeniem w XIII w. urzędu oficjalia (zastępcy biskupa w sprawach sądowych i administracyjnych). Dla archidiakonatów włocławskiego i kruszewickiego powstał oficjaliał generalny włocławski z siedzibą we Włocławku, a dla archidiakonatu pomorskiego drugi oficjaliał generalny w Gdańsku. W połowie XVI w. powołano także oficjaliał foralny w Bydgoszczy (1748 r.), którego siedzibę w 1764 r. przeniesiono do Świecia. Po 1772 r. utworzono nowy oficjaliał foralny w Tczewie (istniał do 1793 r.), a także oficjaliał kruszewicki, który w 1817 r. bp Franciszek Malczewski (1815–1818) powierzył jurysdykcji biskupa poznańskiego Tymoteusza Gorzeńskiego¹².

W XIX i XX w. na rozległym terenie diecezji kujawsko-kaliskiej powstały tzw. komisariaty, będące namiastką dawnych archidiakonatów lub bardziej oficjaliałów; w latach 1818–1925 funkcjonowały trzy takie ośrodki oficjaliałskie (od 1918 r. wikariaty biskupie), a w latach 1926–1931 tylko dwa (Włocławek i Kalisz). Po 1945 r. powstały trzy rejony diecezji: włocławski, kaliski i koniński, a obecnie są trzy wikariaty biskupie¹³.

Ważną funkcję w historii diecezji miały k o n s y s t o r z e, zarówno generalne, jak i foralne (okręgowe). Najstarsze akta konsystorza generalnego włocławskiego pochodzą z 1421 r. Na uwagę zasługują także akta archiwum konsystorza gdańskiego, zwanego też pomorskim, przechowywane obecnie w Pelplinie w dziale *Gedanensia*. Najstarsze z nich pochodzą z lat 1467–1588 (teka 40)¹⁴.

Po 1818 r. konsystorz kaliski był generalnym pierwszym¹⁵, a włocławski (kujawski) – generalnym drugim. W 1887 r. konsystorz generalny kaliski został obniżony do rangi foralnego¹⁶. Należy pamiętać, że przed

przyłączeniem terenów z archidiecezji gnieźnieńskiej w 1818 r. do diecezji kujawsko-kaliskiej, funkcjonowały trzy konsystorze: foralny w Wieluniu (akta zachowane od 1459 r.), generalny w Łowiczu (XVIII/XIX w.) i foralny w Uniejowie (teka 41)¹⁷. Natomiast po 1818 r. w celu sprawnego zarządzania bp Andrzej Wołowicz ustanowił aż dwa konsystorze generalne: w Kaliszu i Włocławku, a jego następca bp Józef Koźmian ustanowił jeszcze konsystorz foralny w Piotrkowie Trybunalskim. Z tego okresu zachowało się wytworzone przez biskupów I połowy XIX w. rezydujących w Kaliszu archiwum bpa A. Wołowicza, bpa J. Koźmiana i bpa Walentego Tomaszewskiego, w którym możemy wyróżnić dwie serie: właściwe akta działalności oraz akta personalne duchowieństwa z lat 1818–1925 (teka 42)¹⁸. Zachowały się też akta konsystorza generalnego włocławskiego i konsystorza piotrkowskiego z I połowy XIX w. Natomiast nie zachowało się archiwum biskupów kujawsko-kaliskich z lat 1851–1920. Spłonęło ono w wyniku inwazji sowieckiej na Włocławek w 1920 r. Akta te obejmowały rządy biskupów: M. Marszewskiego, W.T. Chościaka Popiela, A. Bereśniewicza i S. Zdzitowieckiego. Niektóre opalone akta przeleżały, pomimo wojny, we Włocławku i ks. Librowskiemu udało się wiele z nich odtworzyć (teka 42). Zachowały się akta konsystorza piotrkowskiego, które w 1945 r. podzielono między diecezje: częstochowską i łódzką¹⁹.

W celu rozwiązania niektórych kwestii dotyczących funkcjonowania diecezji zwoływano s y n o d y, tj. zjazdy duchowieństwa pod przewodnictwem biskupa diecezjalnego. I chociaż odbywały się one już w okresie kruszwickim, to jednak nie ma właściwie na ich temat żadnych wiadomości. Pierwsze źródła na temat odbywających się synodów w diecezji kujawskiej i pomorskiej pochodzą dopiero z XIII w. Przypuszcza się, że takich synodów w dalszych dziejach diecezji tej fazy było około 51. Temu zagadnieniu sporo uwagi poświęcili księża Zenon i Stanisław Chodyńscy²⁰. Z kolei ks. Librowski wspomina o synodach w związku ze zjazdami biskupów w XVIII w., jako instytucji zastępującej synody prowincjonalne. Zwraca też uwagę na synodyk włocławski bpa Dembowskiego z 1756 r., o którym nie wiedział nic ks. Zenon Chodyński (teka 80)²¹. Nie było żadnego synodu w okresie istnienia diecezji kujawsko-kaliskiej²².

W dziejach diecezji szczególną funkcję pełniły także k a p i t u ł y, czyli korporacje duchowieństwa, które rządziły się własnymi statutami i wytwarzały własną dokumentację, w której znajdują się wiadomości odnoszące się nie tylko do samej kapituły, ale także do całej diecezji. Kapituła katedralna stanowiła bowiem swoistego rodzaju senat biskupa i ten musiał się w pewnych sytuacjach jej radzić, a niekiedy nawet uzyskać jej

zgodę. W przypadku śmierci biskupa lub jego translokacji na inną stolicę kapituła przejmowała rządy w diecezji, wyznaczając ze swego grona administratora, tj. wikariusza kapitulnego. W pewnym okresie dziejów kapituła włocławska decydowała nawet bezpośrednio czy też pośrednio o wyborze biskupa i wprowadzała go w urząd. W historii diecezji, zwłaszcza w XII w., istniały nawet dwie kapituły katedralne o jednakowych prawach: kapituła św. Piotra i Pawła w Kruszwicy (teka 65)²³ i powstała w 1148 r. kapituła katedralna we Włocławku.

Kapituła włocławska, będąc gospodarzem katedry, wśród swoich dokumentów zachowała inwentarz zakrystii i jej skarbcza oraz akta niższych kolegiów duchowieństwa katedralnego, tj. wikariuszy, mansjonarzy i psalterzystów. Wszystkie akta wytworzone przez kapitułę, a stanowiące jeden z najważniejszych, a zarazem największych zbiorów Archiwum Diecezjalnego we Włocławku, omówił ks. Librowski w napisanej m.in. przez siebie monografii katedry włocławskiej (teka 61)²⁴.

Z kolei zadaniem kapituł kolegiackich była przede wszystkim troska o kult Boży. Najstarszymi kapitułami, po przeniesieniu stolicy biskupstwa do Włocławka, były: kapituła św. Wita (teka 70)²⁵ i św. Piotra i Pawła w Kruszwicy (teka 69)²⁶. Pierwsza przetrwała do początku XV w. (przeniesiona do Nieszawy), a kapituła św. Piotra i Pawła uzyskała tytuł „prześwietnej” i przetrwała do czasów współczesnych (archidiecezja gnieźnieńska). Pomocą w poznaniu dziejów tej ostatniej służy archiwum kapituły kruszwickiej; możliwość jej mikrofilmowania otrzymał ks. Librowski od swojego kolegi obozowego ks. Leona Kijewskiego, proboszcza parafii kolegiackiej w Kruszwicy. Zawartość 31 ksiąg podzielił na 9 serii. Materiał obejmował lata 1516–1843 (teki 47, 76)²⁷.

W tym miejscu można też wspomnieć, że ks. Librowski uwzględnił także dzieje katedry św. Wita w Kruszwicy (spłonęła w 1096 r.) oraz katedry św. Piotra i Pawła w tym mieście (XI w.)²⁸.

Krótkie stosunkowo było istnienie kapituły kolegiackiej św. Michała w Gdańsku (XII–XIII w.)²⁹. Z kolei ze względu na dobra w Wolborzu posiadane przez biskupów włocławskich, powstała tam w 1544 r. kapituła, którą zniesiono w 1819 r. Należy pamiętać, że po zmianie granic diecezji w 1818 r. na terenie diecezji kujawsko-kaliskiej znalazło się aż siedem kapituł kolegiackich (w większości zniesionych po 1818 r.) z archidiecezji gnieźnieńskiej (teka 66)³⁰. Spośród nich na szczególną uwagę zasługuje kapituła kaliska (teka 70)³¹. O jej dziejach dowiadujemy się z archiwum kapituły kolegiackiej w Kaliszu, stanowiącym zespół średniej wielkości (zbiory sięgają 1577 r.). Podobnie średniej wielkości jest archi-

wum kapituły kolegiackiej Lipskich w Choczu, sięgające 1632 r. W stanie szczątkowym zachowały się: archiwum kapituły w Łasku (obejmujące akta wytworzone od 1525 r.), archiwum kapituły w Sieradzu od XVI w. i w Wolborzu (akta szczątkowe z XVIII/XIX w.). Niekompletne jest też archiwum kapituły w Uniejowie (od XVII–XIX w.). Natomiast całe archiwum kapituły wieluńskiej zostało przekazane w 1965 r. diecezji częstochowskiej (teka 41)³².

Terytorium diecezji dzieliło się początkowo na parafie (ośrodki duszpasterskie), które zostały zorganizowane w XII–XIV w., a następnie na okręgi administracyjne, zwane dekanatami, które także wytwarzały własną dokumentację. Poza tym odnosi się do nich dokumentacja wytwarzana jako wynik przeprowadzanych wizytacji kanonicznych. Ks. Librowski zgromadził dużo materiałów do opracowania wizytacji diecezji wrocławskiej (teki 48–50), z których część dotycząca diecezji kujawsko-pomorskiej została opublikowana drukiem³³. Archiwa parafialne diecezji kujawskiej i pomorskiej zachowały się dopiero od połowy XVI w.; dekanalne – dopiero od początku XVIII w.

Zebrane częściowo materiały do następnych tomów opracowania o wizytacjach diecezji wrocławskiej (teki 49–50) nie zostały dotychczas wykorzystane. A szkoda, bowiem zostało już zgromadzonej sporo interesującej dokumentacji. Bogaty w materiały źródłowe jest na przykład okres do 1818 r. – teka 49. Są w niej m.in. wyciągi ze źródeł prawnohistorycznych na temat wizytacji kanonicznych oraz luźne zapiski o instrukcjach wizytacyjnych. Nade wszystko ks. Librowski uwzględnił wizytacje z XVI w., z czasów biskupa Stanisława Karnkowskiego. Dużo miejsca poświęcił także wizytacjom biskupów: Hieronima Rozrażewskiego, Andrzeja Lipskiego, Macieja Łubieńskiego, Mikołaja Gniewosza, Kazimierza Floriana Czaratoryskiego, Bonawentury Madalińskiego, Stanisława Dąbskiego, Stanisława Szembeka, Felicjana Konstantego Szaniawskiego, Krzysztofa Antoniego Szembeka, Walentego Aleksandra Czapskiego, Antoniego Sebastiana Dembowskiego, Antoniego Kazimierza Ostrowskiego, Józefa Ignacego Rybińskiego oraz Franciszka Malczewskiego³⁴.

W kolejnym tomie materiałów do opracowania o wizytacjach diecezji do 1925 r. (teka 50) ks. Librowski zebrał dane o zespołach archiwalnych, a także ekstrakcjach niektórych dokumentów w 1926 r. do Łodzi i Częstochowy. Podał również częściową bibliografię dotyczącą tych wizytacji. Szczególną uwagę zwrócił jednak na wizytacje dekanalne przeprowadzone przez biskupa Koźmiana w 1824 r.; jego wizytację generalną w katedrze wrocławskiej, a także wizytacje dekanatów: brzeźnickiego, czę-

stochowskiego, piotrkowskiego i radomskiego (1821–1838). Omawiając wizytacje przedstawił m.in. pismo skierowane do nieznanego z nazwiska „Dziekana” w sprawie nadsyłania sprawozdań wizytacyjnych do bpa Aleksandra Bereśniewicza (ok. 1890 r.). Cenny jest też kwestionariusz wizytacyjny obejmujący 114 pytań z ok. 1906 r., czyli z czasów bpa Stanisława Zdzitowieckiego³⁵.

Duże znaczenie do poznania dawniejszych dziejów parafii należących od 1818 r. do diecezji włocławskiej, mają akta wizytacyjne archidiecezji gnieźnieńskiej, z której parafie te zostały przejęte. Ks. Librowski ogłosił drukiem repertorium tych wizytacji³⁶. Ukazał w nim formę odbywania wizytacji, samo jej przeprowadzenie, aktualny stan archidiecezji tamtego okresu oraz zachowane i zaginione akta (teki 51, 53–54)³⁷. Ponadto omówił wizytacje innych diecezji, które pośrednio były związane z diecezją włocławską (teka 52)³⁸.

Dla niektórych z parafii zachowały się zbiory rozporządzeń władz duchownych i świeckich od I rozbioru Polski do I wojny światowej włącznie. W Archiwum Diecezjalnym we Włocławku własne kopiariusze posiadają parafie dawnej diecezji kujawsko-kaliskiej: Lutomiersk, Suchcice i Warta. Ponadto istnieje też seria akt metrykalnych (najstarsze z Ciężenia z 1562 r.). Skrócony spis akt metrykalnych do 1808 r. został sporządzony przez archiwistkę s. Laurencję Jędrzejczak w 1965 r., a kolejny, obejmujący lata 1808–1939 r., został przez nią wykonany w 1970 r. (teka 44)³⁹.

W związku z różnymi zmianami związany z reorganizacją diecezji, ks. S. Librowski dokonał cennego opisu (maszynopis) życia religijnego w XV–XIX w. (teka 62)⁴⁰.

Cały okres od 1925 r. ks. Librowski ujął jako czwartą fazę biskupstwa włocławskiego, która posiada dwa ogólne zespoły akt Kurii Diecezjalnej Włocławskiej i Sądu Kościelnego we Włocławku. W latach 1946–1950 został przez ks. Librowskiego uporządkowany cały zespół akt kurialnych z lat 1920–1939, które podzielił na: akta ogólne, parafialne, personalne i zakonne; zgodnie z praktyką innych diecezji, od 1953 r. zaprowadzono w aktach Kurii Diecezjalnej Włocławskiej serię akt ordynariusza z własną sygnaturą (teka 43)⁴¹.

Ks. Librowski pieczołowicie dokumentował straty diecezji w czasie II wojny światowej, co jest przedmiotem osobnego opracowania.

* * *

W 1968 r., z racji 400-lecia powstania seminarium włocławskiego, ks. Librowski podjął badania nad jego dziejami. Śladem tych

prac jest fragment teki 71 oraz cała teka 81⁴². Opublikował kilka artykułów z tej tematyki⁴³.

Obchody jubileuszu 400-lecia istnienia wrocławskiego seminarium duchownego zbiegły się z 50. rocznicą założenia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, którego jednym z inicjatorów był wykładowca wrocławskiego seminarium duchownego, ks. Idzi Radziszewski. Z tej okazji ks. Librowski, po zebraniu stosownych materiałów, opracował i wygłosił 19 XII 1968 r. we Wrocławku referat pt. „Diecezja i seminarium wrocławskie a Katolicki Uniwersytet Lubelski.” Ukazał m.in. istotny udział wrocławian w założeniu uczelni, omówił działalność wrocławskich pracowników naukowych i administracyjnych na KUL-u. Sporządził też listy wszystkich księży diecezji wrocławskiej, którzy studiowali na KUL-u w latach 1918–1939 oraz w latach 1954–1958 (teka 71)⁴⁴. Zamierzał opublikować to opracowanie jako artykuł, a może nawet w formie samoistnej, w późniejszym czasie, ale ostatecznie do tego nie doszło.

Od dawna ks. Librowski zbierał materiały do biografii osób związanych z diecezją wrocławską. Planował opracowanie trzutomowego „Słownika biograficznego diecezji wrocławskiej” i zbierał do niego materiały (teka 63). Włączył do nich m.in. wykaz alfabetyczny duchowieństwa z lat 1800–1972, sporządzony przez archiwistkę s. L. Jędrzejczak, jako wykaz haseł tomu trzeciego, który ks. Librowski zamierzał wydać jako pierwszy. Poza tym w tece znajduje się nieco materiałów do biografii, a nawet niektóre gotowe już biogramy⁴⁵. Wiele biogramów ks. Librowski zamieścił w *Polskim słowniku biograficznym* oraz *Encyklopedii katolickiej* (teka 63)⁴⁶. Miał on też zamiar opublikować dzieło pt. „*Libri ordinandorum episcoporum Vladislaviensium*” od 1480 r. Zbierał także materiały do edycji testamentów biskupów i kapłanów diecezji kujawskiej i pomorskiej (teka 73)⁴⁷. Samego „Słownika biograficznego” ks. Librowski nawet nie rozpoczął, a materiały przez niego zgromadzone prawdopodobnie nie zostaną już wykorzystane. Opracowujący od kilkunastu lat „Słownik biograficzny diecezji wrocławskiej XX wieku” ks. Antoni Poniński od początku poszedł w tym zakresie własną drogą. Słownik z poprzedzających wieków zapewne nie zostanie opracowany w przewidywalnej przyszłości.

Poza tym ks. Librowski zgromadził gotowe już (lub fragmentaryczne) opracowania biograficzne dotyczące diecezji wrocławskiej, przede wszystkim odzyskany w 1949 r. z Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie „Katalog prałatów i kanoników wrocławskich” autorstwa ks. S. Chodyńskiego (teka 64), biogramy prałatów i kanoników krusz-

wickich autorstwa ks. Antoniego Fiutaka (teka 65), zaczątek swego opracowania „Prażaci i kanonicy kapituł kolegiackich dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej” (teka 66)⁴⁸.

Szczególnie wiele uwagi poświęcił ks. Librowski biskupowi H. Rozrażewskiemu (1581–1600). Materiały do jego obszernego biogramu zawarł w dwóch tekach (67–68)⁴⁹. Życie i działalność tego biskupa opracował w swojej pracy doktorskiej, a później opublikował jej fragment drukiem⁵⁰.

Znaczna część „tek Librowskiego” poświęcona jest jego własnemu życiu i działalności (teki 1–29). Mogą one posłużyć do opracowania jego wnikliwej biografii. Zasluguje przecież na nią jako wybitny kapłan diecezji włocławskiej, zasłużony szczególnie w zakresie troski o opracowanie jej dziejów. Poza tym jego sprawy osobiste przeplatają się nieustannie ze sprawami bardziej ogólnymi w diecezji włocławskiej: martyrologium okresu II wojny światowej, powojenna działalność duszpasterska w parafiach podwłocławskich (Zgłowiączka, Michelin), praca dydaktyczna w Wyższym Seminarium Duchownym, działalność organizacyjna w zakresie zabezpieczenia, uporządkowania i udostępnienia archiwaliów włocławskich (dyrektor Archiwum Diecezjalnego we Włocławku)⁵¹.

Z diecezją włocławską związany jest też kult świętych i błogosławionych. Ks. Librowski w swoich materiałach zawarł wykaz imion świętych, którzy byli związani z diecezją włocławską. Nie pominął też legend: lubstowskiej i skulskiej z czasów gnieźnieńskich oraz raciańskiej z okresu włocławskiego (teka 72)⁵².

W tece 16 znalazła się dokumentacja (licząca ponad tysiąc stron) procesu beatyfikacyjnego bpa Michała Kozala⁵³, którego ks. Librowski przez pewien czas był postulatorem, o czym będzie szczegółowo w osobnym artykule. W ostatniej części tek Librowskiego, która zawiera 24 teki (87–110) spuścizny Anieli Sławińskiej (zm. 1981), należy zauważyć zebrane przez nią, na polecenie ks. Librowskiego, opisy łask i cudów doznanych za przyczyną sługi Bożego bpa Michała Kozala, zamknięte w ośmiu tekach (101–108)⁵⁴, które stały się podstawą do osobnej publikacji⁵⁵.

Ks. Librowski gromadził też materiały do dziejów bibliotek kościelnych, szczególnie katalogi tych bibliotek (teka 79), które zamierzał wydać drukiem; w przyszłości mogłyby one zostać wykorzystane przy opracowaniu dziejów tych bibliotek. Z zamierzonych prac ks. Librowski wydał drukiem katalogi biblioteki kapituły włocławskiej z lat 1590–1827⁵⁶. Na uwagę zasługują również niewykorzystane dotychczas katalogi bibliotek: kolegiaty kaliskiej z ok. 1604 r., a także kolegiaty uniejowskiej i ka-

noników regularnych laterańskich z Lubrańca z 1818 r. Z bibliotek parafialnych (XVII–XIX w.) na uwagę zasługuje licząca 791 dzieł biblioteka w Koniecpolu⁵⁷.

Należy również zwrócić uwagę na zebrane przez ks. S. Librowskiego, źródła dotyczące m i a s t: Uniejowa i Łodzi oraz źródła zebrane do badań demograficznych na Kujawach i Pomorzu z uwzględnieniem czasów przedmetrykalnych, a także tabele statystyczne z wizytacji generalnych diecezji kujawskiej i pomorskiej z lat 1779–1783, tj. rządów biskupa J. Rybińskiego, czy też sprawy dotyczące ludności większych miast na Kujawach z XVI–XVIII w. (teka 63)⁵⁸. Są to materiały do planowanych przez ks. Librowskiego tematycznych wydawnictw źródłowych dotyczących diecezji włocławskiej⁵⁹, które jednak nie zostały zrealizowane.

Zapewne m.in. z inspiracji bpa Antoniego Pawłowskiego, ks. Librowski wiele uwagi w swojej pracy badawczej poświęcił Kaliszowi, zbierając przede wszystkim materiały do dziejów kościelnych K a l i s z a. Dwie teki (77–78) zostały wypełnione wypisami i odpisami ze źródeł, głównie dokonanych przez ks. Jana Sobczyńskiego, proboszcza parafii św. Mikołaja w Kaliszu, a nabytych przez ks. Librowskiego z drugiej ręki w 1952 r.⁶⁰ Cała jedna teka (62) poświęcona została materiałom dotyczącym kościołów i klasztorów Kalisza, w tym znowu m.in. odpisy rzadkich dzieł dokonane przez ks. Sobczyńskiego oraz Adama Chodyńskiego⁶¹. Podobne odpisy znajdujemy w tece 82, zawierającej materiały do dziejów bractw i cechów⁶².

* * *

Ks. Librowski, poznając coraz lepiej dzieje diecezji włocławskiej, zamierzał napisać jej dwutomową monografię. Przedstawił nawet skrócony plan takiej pracy⁶³. Jej dzieje wiązał z Kołobrzegiem: „z Kołobrzegu – przez Kruszwicę – do Włocławka” (teka 60)⁶⁴.

PRZYPISY

¹ *Inwentarz spuścizny rękopiśmiennej księdza Stanisława Librowskiego (Teki Librowskiego)*, ABMK 60(1991), s. 5–562.

² Tamże, s. 323–324.

³ S. Librowski, *Inwentarz realny dokumentów Archiwum Diecezjalnego we Włocławku*. Dział I. *Dokumenty samoistne*, t. 1–7, Włocławek 1994–1999.

⁴ *Inwentarz spuścizny...*, poz. cyt., s. 325; por. S. Maternowski, *Dokumenty kujawsko-pomorskie biskupów w XIII wieku. (Przyczynek do dyplomatyki polskiej)*, Warszawa 1925.

⁵ S. Librowski, *Inwentarz realny dokumentów Archiwum Diecezjalnego we Włocławku*. Dział II. *Dokumenty w kopiających*, t. 1–11, Włocławek 1999–2002.

- ⁶ *Inwentarz spuścizny...*, poz. cyt., s. 326–332.
- ⁷ Tamże, s. 391; S. Librowski, *Trzynaście nie drukowanych oryginałów pergaminowych Archiwum Diecezjalnego we Włocławku z lat 1300–1400*, ABMK 55(1987), s. 129–153; tenże, *Trzydzieści osiem nie drukowanych oryginałów pergaminowych Archiwum Diecezjalnego we Włocławku z pierwszej połowy XV wieku*, ABMK 56(1988), s. 189–309; tenże, *Trzydzieści jeden nie drukowanych oryginałów pergaminowych Archiwum Diecezjalnego we Włocławku z drugiej połowy XV wieku. Trzecie ćwierćwiecze*, ABMK 57(1988), s. 201–272.
- ⁸ *Inwentarz spuścizny...*, poz. cyt., s. 391–392.
- ⁹ Tamże, s. 334.
- ¹⁰ Tamże, s. 385–386.
- ¹¹ Tamże, s. 336.
- ¹² Tamże, s. 374–375.
- ¹³ Tamże, s. 376.
- ¹⁴ Tamże, s. 333–339.
- ¹⁵ Tamże, s. 340.
- ¹⁶ Tamże.
- ¹⁷ Tamże, s. 341.
- ¹⁸ Tamże, s. 345.
- ¹⁹ Tamże.
- ²⁰ *Statuta synodalia Dioecesis Vladislaviensis et Pomeraniae*, ed. Z. Chodyński, Warszawa 1890; S. Chodyński, *Synody Kościoła polskiego*, w: *Encyklopedia kościelna* [Nowodwor-skiego], t. 27, Warszawa 1904, s. 394–419.
- ²¹ *Inwentarz spuścizny...*, poz. cyt., s. 388–389; por. S. Librowski, *Sprawa rzekomych synodów diecezji włocławskiej po 1641 roku*, ABMK 2(1961), z. 1–2, s. 345–352; tenże, *Konferencje biskupów w XVIII wieku jako instytucja zastępująca synody prowincjonalne*, cz. 1–2, ABMK 47(1983), s. 239–311; 48(1984), s. 181–357.
- ²² S. Librowski, *Synody diecezji włocławskiej*, „Kronika Diecezji Włocławskiej” (KDWi) 50(1967), s. 82–94.
- ²³ *Inwentarz spuścizny...*, poz. cyt., s. 370–371.
- ²⁴ Tamże, s. 366–367; S. Librowski, *Katedra włocławska*, Włocławek 1947.
- ²⁵ *Inwentarz spuścizny...*, poz. cyt., s. 374; S. Librowski, *Z dziejów katedry a następnie kolegiaty św. Wita w Kruszwicy*, ABMK 15(1967), s. 251–269.
- ²⁶ *Inwentarz spuścizny...*, poz. cyt., s. 374.
- ²⁷ Tamże, s. 351–352, 386.
- ²⁸ Tamże, s. 324; por. S. Librowski, *Z dziejów katedry, a następnie kolegiaty św. Wita w Kruszwicy*, ABMK 15(1967), s. 251–269; tenże, *Rola Kruszwicy w dziejach Narodu i Kościoła Polskiego*, KDWi 49(1966), s. 218–230.
- ²⁹ Zob. S. Librowski, *Na śladach wczesnośredniowiecznej kolegiaty i kapituły zamkowej św. Michała w Gdańsku*, ABMK 14(1967), s. 231–245.
- ³⁰ *Inwentarz spuścizny...*, poz. cyt., s. 371.
- ³¹ Tamże, s. 376–377.
- ³² Tamże, s. 341–343; S. Librowski, *Statuty kapituł kolegiackich dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*, ABMK 1(1959) z. 1, s. 167–189; 42(1980), s. 345–400; 43(1981), s. 343–400; 44(1982), s. 341–400, 46(1983), s. 203–369.
- ³³ S. Librowski, *Wizytacje diecezji włocławskiej*, cz. 1, t. 1, z. 1–2, ABMK 8(1964), s. 5–186; 10(1965), s. 33–206.
- ³⁴ *Inwentarz spuścizny...*, poz. cyt., s. 354–356.
- ³⁵ Tamże, s. 356–357.
- ³⁶ S. Librowski, *Repertorium akt wizytacji kanonicznych dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*, ABMK 28(1974), s. 41–219; 29(1974), s. 5–156; 30(1975), s. 5–131; 31(1975), s. 5–200; 32(1976), s. 5–157; 33(1976), s. 71–218; 34(1977), s. 5–150; 37(1978), s. 53–174.
- ³⁷ *Inwentarz spuścizny...*, poz. cyt., s. 357–358, 359–361.
- ³⁸ Tamże, s. 358–359; por. S. Librowski, *Podział obecnej diecezji chełmińskiej na komisarjaty, czyli delegatury biskupie*, ABMK 29(1973), s. 281–299.

³⁹ *Inwentarz spuścizny...*, poz. cyt., s. 347; por. S. Librowski, *Rejestracja archiwaliów i starych druków na terenie diecezji wrocławskiej w latach 1960–1962*, ABMK 5(1962), s. 347–359; 6(1963), s. 269–278.

⁴⁰ *Inwentarz spuścizny...*, poz. cyt., s. 384.

⁴¹ Tamże, s. 345–347; S. Librowski, *Zachowane kroniki parafialne z terenu diecezji wrocławskiej z lat 1901–1939 oraz ich wartość jako źródła historycznego*, ABMK 18(1969), s. 5–46.

⁴² *Inwentarz spuścizny...*, poz. cyt., s. 379–380, 389.

⁴³ S. Librowski, *Dekret Soboru Trydenckiego o seminariach i pierwsze seminaria diecezjalne w Polsce*, AK 72(1969), s. 237–258; tenże, *Wrocławskie seminarium duchowne na przestrzeni czterech stuleci*, KDWi 52(1969), s. 176–188; tenże, *Właściwie które seminarium diecezjalne w Polsce jest najstarsze?*, ABMK 17(1968), s. 185–189; tenże, *Czterechsetlecie fundacji seminarium wrocławskiego 1568–1969*, ABMK 17(1969), s. 179–185; tenże, *Czterechsetlecie erekcji seminarium wrocławskiego 1569–1969*, ABMK 18(1969), s. 125–132; tenże, *Wystawa „Czterysta lat istnienia i działalności Seminarium Duchownego we Wrocławku (1568/69–1968/69)”*, ABMK 22(1971), s. 223–288.

⁴⁴ *Inwentarz spuścizny...*, poz. cyt., s. 378–379.

⁴⁵ Tamże, s. 368–370.

⁴⁶ Tamże, s. 368.

⁴⁷ Tamże, s. 385.

⁴⁸ Tamże, s. 370–371.

⁴⁹ Tamże, s. 372–373.

⁵⁰ S. Librowski, *Biskup Hieronim Rozrażewski jako humanista i mecenas*, ABMK, 11(1965), s. 201–263.

⁵¹ Zob. *Inwentarz spuścizny...*, poz. cyt., s. 17–298.

⁵² Tamże, s. 384.

⁵³ Tamże, s. 146–206.

⁵⁴ Tamże, s. 432–458.

⁵⁵ S. Librowski, *Katalog łask otrzymanych od Pana Boga za przyczyną bł. Michała Kozala*, Wrocław 1994.

⁵⁶ Zob. *Biblioteka kapituły wrocławskiej*, oprac. S. Chodyński, uzup. i wyd. S. Librowski, Wrocław 1949.

⁵⁷ *Inwentarz spuścizny...*, poz. cyt., s. 387–388; por. S. Librowski, *Ocalałe i pomnażane pomoce ewidencyjno-inwentaryzacyjne archiwum, biblioteki, skarbcza i zakrystii katedry wrocławskiej z lat 1516–1983*, ABMK 52(1986), s. 57–155.

⁵⁸ *Inwentarz spuścizny...*, poz. cyt., s. 385.

⁵⁹ Zob. *Kalendarium życia...*, poz. cyt., s. 384–385.

⁶⁰ *Inwentarz spuścizny...*, poz. cyt., s. 386–387.

⁶¹ Tamże, s. 367–368.

⁶² Tamże, s. 389–390.

⁶³ S. Librowski, *Plan dwutomowej monografii historycznej diecezji wrocławskiej*, ABMK 16(1967), s. 285–294.

⁶⁴ *Inwentarz spuścizny...*, poz. cyt., s. 366.